

VOIEVOZI LOCALI ÎN ȚINUTURILE SĂTMĂRENE ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

VICTOR V. DRAGOȘ

Perioda de dăinuire a voievodatelor locale mai este încă în discuție și rămîne ca o problemă deschisă, căreia i se va putea da răspunsul final numai după cercetarea întregului material de arhivă existent încă necercetat.

Materialul documentar pe care-l prezentăm ne confirmă faptul că în fostul comitat Satu Mare, voievozii locali sînt pomeniți de documentele oficiale ca existînd și în anul 1786.

Întrucît tema ce ne-am propus s-o dezvoltăm în acest material inedit se referă numai la voievozii locali de pe plaiurile sătmărene din secolul al XVIII-lea, vom preciza, încă de la început, că instituția voievodală locală din Transilvania a mers înainte și este atestată încă aproape trei secole după abolirea denumirii de mare voievodat, adică din 1541 pînă în 1827¹.

Căderea eroică a lui Pinteza Viteazul la asaltul cetății Baia Mare ca și înfrîngerea „curuților“ lui Francisc Rakoczi al II-lea din 1711,² au avut drept consecință risipirea speranțelor celor obidiți într-o soartă mai bună. Pentru sătmăreni a urmat o perioadă de aspre răzbunări. Baronul Alexandru Karolyi, începînd din 1712 e răsplătit cu titlul de grof și cu întinse moșii³ pentru trădarea de la Moftin, a procedat la pedepsirea răzvrătiților. I-a strămutat din vetrele lor de baștină și a spulberat așezări străvechi. Avînd încuviințarea Vienei și sub masca necesității economice, a inițiat colonizări masive de populații eterogene peste trupul pînă atunci continuu

¹ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, 1936, p. 21 și 272 apud. Ștefan Mărcuș, *Satmar*, vol. I, 1938, p. 148, Oradea; „Totuși atunci cînd“ (C. C. Giurescu) vorbește despre voievozii Românilor din părțile acestea scrie Sătmăr și zice că: „în 1827 găsim în satul Buzești din Comitatul Sătmărului un voievod român scutit de serviciile iobăgești.“

² Din *istoria Transilvaniei*, ed. vol. I, București, 1961, p. 231, 233; *Istoria României* — compendiu, ed. II București 1971, p. 190; *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 147; *Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 196—197; Ștefan Pascu, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, Editura Militară, București, 1984, p. 99—101.

³ Hóman Bálint és Székfi Gyula, *Magyar történet*, IV kötet, p. 421—424, reiese că familia Károly achiziționase moșii între 118.000 și 154.000 de holzi“ (pogoane) de pămînt.

al satelor noastre,⁴ astfel că, începînd de prin 1712 și pînă-n preajma primului război mondial, au fost implantate între așezările sătmărene și în multe cazuri chiar peste satele românești ca Ciumești, Sanislău, Tiream etc. peste 35 de colonii.

Prin excepționalele privilegii⁵ acordate celor veniți, a scos pe băști-nași din pămînturile cele mai fertile împingîndu-i spre cele mărginașe și neproductive.

Înăsprind exploatarea, mulți dintre români și-au părăsit satele prin fugă din așezările lor, cuprinse acum în întinsele domenii ale lui Károlyi.

Așa stînd lucrurile, Károlyi a dispus facerea de cercetări numite „investigații” și a întocmit și lungi liste de fugari („profugi”) înscriind în ele denumirea satului, numele celor fugiți cu indicarea semnalmentelor necesare identificării. Listele le-a trimis comitatelor vecine cerînd urmărirea, prinderea și trimiterea lor înapoi în puterea sa, pe motivul că respectivii au fost iobagii săi.

Numeroase astfel de liste de fugiți, pot fi cercetate și azi la Arhivele de stat din Oradea, Cluj-Napoca, Arad etc.

Studiind aceste liste, am dat de urma unor *voievozi locali de pe plaiurile sătmărene încă nescosi la lumină, deci cu totul necunoscuți cercetătorilor de istorie locală.*

Astfel, în „investigația” din 1724 făcută în satul Călinești („Kánya Háza”) din Oaș, *voievodul local Pațiu Iacob („Páczy Jakab Vajda”)* declară că din Călinești au fugit două familii⁶.

Tot în cadrul „investigației” din 1724 făcută în satul Certeze („Avas Ujfalu”) voievodul de aici Cînta Ursu („Koncza Urzsuly Vajda”) arată că și din Certeze au fugit 13 familii pe care le și indică cu numele arătînd și cu ce vite și bunuri mișcătoare au plecat⁷.

Un alt document din 1724 ne dezvăluie faptul că un colon din satul Dobra, jud. Satu Mare, om în vîrstă de 70 de ani, — afirmă că el știe că, prin mijlocirea administratorului domeniului Beltiug, din jud. Satu Mare, s-a trimis o scrisoare lui Suciú Andrei („Szöcs András”), la Sălacea și mai știe că acel *Suciú Andrei a fost voievod și jude al porțiunii domeniiale din Sălacea* (azi jud. Bihor)⁸.

Sălacea se află și acum la limita dintre județele Satu-Mare și Bihor, dar pe atunci depindea, economic, de domeniul sătmărean Beltiug.

⁴ Idem, Magyar történet, IV kötet, cap. III, p. 417—459; Sarkadi Nagy Mihály (Bártok Gábor), Szatmár — Németi szabad királyi város egyházi és polgári története, Szatmár, 1860, p. 258—259, 270—271; Brázay Iános, Emléklapok a Mező-Petri-i község és R.K. plébánia Történetéből a templom száz éves jubileumára. Nagy Károly, 1886, Introducerea, cap. 9 și Încheierea (p. 212).

⁵ Hóman Bálint és Székfi Gyula, p. 427.

⁶ Arhivele Statului Oradea, Fondul Capitlului Episcopiei romano-catolice, Registrul actelor regnicolare, vol. IV, actul nr. 166 din 1724, fila 302 pe verso „Bona Avasiensia, Possessio „Kánya háza” (Călinești).

⁷ Arhivele Statului Oradea ca la nota 6... „Possessio Avas Ujfalu” (Certeze).

⁸ Arhivele Statului Oradea ca la nota precedentă... actul nr. 169, fila 312, „Transumptum curae inquisitionis”.

Acest document este important pentru că el confirmă continuitatea instituției voievodale locale și aruncă lumini noi asupra structurii etnice a populației de acolo pe la 1724 când încă nu se realizase colonizarea masivă din partea lui Károlyi și a altor moșieri, mai este prețios și prin aceea că ne probează că la data respectivă, voievodul local Suciș Andrei întrunea în persoana sa atât atribuțiile voievodate cât și cele judiciare. Este un indiciu de mare preț în sensul că la acea vreme voievodul păstra tradiționalele sale atribuții, acelea de a cîrmui și a face dreptate alor săi după datina străbună, ca voievod și jude. Ne dă certitudinea că procesul de separare a atribuțiilor nu începuse încă. El va apare abia spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea în alte localități sătmarene, ca un preludiu al abolirii instituției și înlocuirii ei cu judecia („jude“ „Judex“).

Tot un document oficial vine să ne confirme existența voievozilor locali în satele limitrofe orașului Satu Mare, în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Astfel, în dosarul unui lung proces dintre contele Antoniu Károly și „civitas“ Satu Mare, găsim depunerile a 26 de martori convocați în orașul — castrum Arduș („... Oppido et Castro Erdőd“), la 18 octombrie 1769⁹.

Contele urmărea să i se recunoască, prin hotărîre judecătorească starea de fapt că a folosit neîntrerupt Pădurea de Goruni („Silva Cser Erdőd“) dintre satul Medişa, pîriul Bălcaia, satul Solduba etc., la păscărit și ghindărit cu turmele sale de porci. Prin probarea „uzucapiunii“, el ar fi dorit să i se recunoască prescripția achizitivă.

Magistratura orașului Satu Mare, proprietară a pădurii, atentă și grijulie față de străveziile intenții ale contelui, a continuat uzul neîntrerupt al pădurii prin folosirea ei tot la păscărit și ghindărit. La acțiunile samavolnice ale contelui, a opus rezistență, a rostit opreliști mergînd pînă la sechestrarea și închiderea turmei de porci a contelui, arătîndu-i că nu dorește să-și abandoneze dreptul său de proprietate și că nici gînd nu poate fi de prescripție.

La audierea martorilor, cel de al doilea interogat este *Mihai Pop, voievod din Tătărăști* („Résztelek“), jud. Satu Mare, el declară că este născut în Tătărăști, are 40 de ani și știe că pădurea în litigiu este proprietatea orașului Satu Mare, că orașul a luat folosul pădurii întocmai ca un adevărat proprietar. Toate aceste le știe din cunoștința personală, ca *voievod în Tătărăști*, cît și din auzite de la tatăl său ca și de la orice om, în mod obișnuit. Mai zice că, înainte cu 20 de ani, pe cînd umbla în chestiuni de judecie, („... „birósság““) știe că ori de cîte ori s-a făcut ghindă, turma de porci a contelui a păscut și ghindărit în acea pădure simultan cu turma de porci a orașului, fără ca pe atunci gornicii orașului să fi mînat și în-

⁹ Arhivele Statului Satu Mare, Primăria municipiului Satu Mare, Fond. familia Károlyi. Act. nr. 1, anul 1776 (III.26) 1816 (mai 9). Proces între contele Károly și oraș datorat de ghindăritul turmelor de porci ale contelui în Pădurea Cser, aparținînd orașului („civitas“) Satu Mare, fila 30.

chis porcii „domnimii“. Dar, el mai zice că, totuși înainte de asta cu 10 ani, a fost prezent când Voievodul (*Vajda*) din Tătărești aflător în slujba orașului a rostit o împotrivire, o oprire („elenzette“) chiar în față sa, interzicând ghindăritul pentru porcii „domnimii“ în acea pădure, însă altceva afară de cuvânt, adică afară de interdicție verbală, nu a mai fost nimic. Deci, este a se înțelege că atunci nu a intervenit închiderea porcilor contelui și nici despăgubiri nu i s-au cerut.

La întrebarea a treia, voievodul Mihai Pop, accentuează că, născut fiind în Tătărești, unde locuiește și acum, știe încă din copilăria sa, — „să tot fie vreo 30 de ani de atunci“, — că încă de pe acea vreme obișnuia să ghindărească porcii „domnimii“ în amintitele păduri.

De data aceasta, observăm că voievodul aflat în slujba contelui, — caută să susțină cauza unei eventuale uzucapiuni de 30 de ani care i-ar fi fost favorabilă mai marelui de peste comitat. Dar, la întrebarea a cincea, voievodul Mihai Pop, declară totuși că, „*acu o săptămână, pe cind tocmai sosea acasă în Tătărești*“, a văzut cum patru gornici ai orașului Satu Mare (pe care îi și arată pe nume) au minat porcii „domnimii“ „*chiar în curtea voievodului din Tătărești dependent de orașul Satu Mare*“ și atunci a înțeles că gornicii aceia îi mină și închid din porunca orașului Satu Mare.

Din lunga declarație a voievodului Mihai Pop nu vom reține alte date, ele nefiind importante pentru tema noastră, vom face însă un pas înainte spre a scoate la lumină numele unui alt voievod local.

Din voluminosul dosar al aceluiași proces la 18 oct. 1769, mai aflăm că și în satul Mădăras („*Madarasz*“) din apropierea orașului Satu Mare, există un alt voievod în funcțiune, exact în aceeași vreme cu voievozii din Tătărești, la al 25-lea martor în proces, este interogat Georgiu Pop, care declară că el personal, *voievod fiind înainte de asta cu 4 sau 5 ani*, pe o perioadă de 7 ani la rînd, a auzit, așa din cînd în cînd, de la porcarii „domnimii“ că turma de porci a contelui umblă în pădurea de „Goruni“ („*Szatmari Cser Erdöben*“) care era proprietatea orașului Satu Mare. El știe că, „*îndată ce orașul își bagă turma la ghindărit, tot atunci slobozeau și oamenii contelui turma acestuia acolo, la ghindărit. Altceva el nu știe.*“¹⁰ Aflăm deci, că acest Georgiu Pop fusese voievod în Mădăras pe timp de șase ani la rînd, începînd de prin 1757 și pînă prin 1764. Nu ni se spune care a fost succesorul său în funcția voievodală de la 1764 și pînă în 1769 cînd începe procesul.

E logic-că voievodul nu putea lipsi, dar fiind în proces se urmărea obținerea de probe asupra unor stări de fapt petrecute în perioade mai îndepărtate („*de vreo 30 de ani*“) care puteau fi utile uzucapiunii, acesta nici nu ar fi fost citat sau poate că acesta o fi fost prea tînăr spre a fi putut afla de ele, deci, și în Mădăras ființa încă voievodatul în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

¹⁰ Arhivele Statului Cluj Napoca; Fond doc. Comitat Satu Mare, același fond ca la nota 9.

Analizînd mai multe documente de arhivă, apoi unele „Conscriptii urbariale“ ca și „Urbarii din plasa Nyiri („processus Nyiri“) și din jur de Carei, ni se dezvăluie o stare generală de nemulțumire față de comportarea moșierilor în raporturile lor cu iobagii. Alarmată, Curtea de la Viena ordonă „investigații“ spre a afla dacă s-au încheiat sau nu urbarii, dacă se respectă clauzele înscrise și în ce anume constau abuzurile stăpînilor de moșii care au provocat starea explozivă a supușilor.

Cu ocazia Conscriptiei urbariale din Resighea, la 8 iulie 1772, Andrei Lungu, judele local („Judex Loci“) împreună cu 7 jurați („adjurați“) și cu doi bătrîni ai satului („Seniores Loci“), prin pana notarului comunal Toma Butean, se plîng că, deși satul lor avusese o scrisoare urbarială încă înainte de asta cu vreo 27 de ani (deci cam din 1745), aceea scrisoare pierzîndu-se din cauza relei păstrări, moșierii nu au respectat contractul.

„Acum sătenii nu lucrează în baza vreunui contract, ci după cum le convine moșierilor, fie cu boii, fie cu brațele, că moșierii îi mîină la lucru cît le este pofta lor¹¹.”

În Ciumești („Possessio Csomaköz“), starea explozivă a persistat și după încheierea urbariilor. Aceasta se vede din lunga plîngere scrisă pe care ciumeștenii au înaintat-o autorităților comitatense, care s-au și deplasat la fața locului pentru cercetări, încheiate la 9 noiembrie 1780¹². Deci, cu patru ani înainte de furtuna din Apuseni, ciumeștenii se plîng amarnic. Plîngerea lor cuprinde multe capete de acuză. Moșierii exploatează nemișos și săvîrșesc cruzimi de tot felul, inclusiv bătaia crîncenă. Robota pretinsă de ei nu cunoaște margini. Călcînd prevederile punctului 3 din urbariul încheiat, moșierii pretind, în loc de o zi de muncă pe săptămîină neasemuit de multe alte zile de prestații absolut nedatorate. La arat, îi țin începînd de luni dimineața pînă sîmbătă seara, „și numai atunci îi slobod acasă“. Din această amarnică plîngere a ciumeștenilor nu vom mai reține decît ceea ce este util temei noastre și anume că în paginile acestui dosar de anchetă apar și numele a doi voievozi locali, pe nume Ciumă Moise („Csomay Moyses“) și Radu Ursu („Radj Urszuly“).

În anul 1783, în satul Roșiori („Veres Marton“) jud. Satu Mare, se face o cercetare la fața locului în legătură cu recunoașterea calității de nobil a unui român din acea localitate. Trimișii Congregației generale a nobililor din Comitetul Satu Mare audiază mai mulți săteni, împreună cu judele local Vasile Jegta („Judex Veresmartiensis“). Este solicitat și Gavril Cosma, voievodul local?, care încă depune mărturie favorabilă ce-

¹¹ „Series Urbarialis Investigation in Processu Nyir...“, anul 1779 (martie 24), fascicola Nr. 56, actul nr. 306, fila 2 jos; La aceleași arhive și același fond doc.: „Conscriptio urbarialis Reszege (Resighea). Examen et Fassionis ad Interrogatoria — Possessio Reszege (Resighea), 8 iulie 1772; Arhivele Statului Cluj Napoca, același fond.; Reszege neoi Kelségnek Urbárjona..., 16—18 martie 1775“.

¹² Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond doc. Comitat Satu Mare, fascicola nr. 56, act nr. 127, anul 1779 (noiembrie); „Investigatio... Possessio Csomaköz“ (Ciumești).

lui investigat.¹³ Amintirea voievodului de aici o găsim și în „Opinia“ organului fiscal comitatens din 10 noiembrie 1785.

Constatăm așadar că și pe valea someșului, la poalele Codrului, mai există încă un voievod scutit de sarcini și contribuții, chemat să-și spună cuvântul într-o problemă delicată care privea casta închisă a nobililor. Aici aflăm că, pe lângă voievod, mai există și un jude. Iată un semn că parte din atribuțiile voievodului fuseseră transferate deja asupra judeului („judex“), ca și la Resighea.

Dintr-un alt document de arhivă, mai aflăm că și în localitatea Dindești („Deagelegh“), — la sud de Carei, — în anii 1785—86 mai mocneau numeroase nemulțumiri sub spuza încă nepotoliturii foc revoluționar de sub Horea.

Locuitorii de aici fac și ei o plingere la comitat împotriva stăpînitorilor de moșii din localitate și jur. Organele comitatense cercetează la fața locului cauzele acelei „gneralatio“ și constată că și aici iobagii sînt obligați, pe nedrept la „*incesitas vecturas*“, „*vulgo forspoa dictas*“ adică prestații de transport neobișnuite pînă atunci căraușii nedrepte, făcute cu atelajele iobagilor la distanțe mari, fapt care îi împovărează foarte mult, cu atît mai mult cu cît, în repetate rînduri se fac referiri la „*vilicum et voievodam*“ scutiți de contribuții de sarcini dar chiar și de prestații. Numele voievozilor nu sînt scrise numai referirea repetată la funcția îndeplinită de ei, atestă existența instituției voievodatului local din Dindești și Dindeștiul Mic („Bessenyo“) în anii 1785, 1786. Așadar, încă cel puțin doi voievozi.

Recapitulînd, constatăm că; — În primul sfert al sec. al XVIII-lea sînt atestați 2 voievozi locali în Țara Oașului (Călinești și Certeze, 1 voievod pe Someș, la poalele Codrului (Roșiori), 1 voievod la limita dintre comitatele Satu Mare și Bihor (Sălacea) în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea; 3 voievozi locali lângă orașul Satu Mare (Tătărești și Mădăras), 2 voievozi între orașul Carei și frontiera de stat (Ciumești) și cel puțin 2 voievozi în Dindești, la sud de Carei.

Dacă la acest număr de 11 voievozi mai alăturăm și pe voievodul local „Ștefan“ care „*fiind voievod în Mezöterem (Tiream)* tot în secolul al XVIII-lea, document descoperit și publicat în anul 1982 de vrednicul cercetător Constantin Mălinaș, de la Biblioteca Județeană Bihor,¹⁵ — atunci

¹³ Arhivele Statului Cluj-Napoca — Fond doc. Comitat Satu Mare „Possessio Veres Márton (Roșiori), fascicula nr. 60, act. nr. 517 din anul 1783 (27 aug.—2 noi. 1783).

¹⁴ Arhivele Statului Cluj-Napoca — Fond doc. Comitat Satu Mare, satul Dindești (Dengelegh), fascicula nr. 63, act. nr. 536 din 5 aprilie 1786. „*Relatio Magistratralium in negatio contut Dengelegiensium in eo querulationis...*“.

¹⁵ Constantin Mălinaș în *Cronica Sătmăreană*, 12 aug. 1982. Szirmay Antal, *Szatmár vármegye fekvése, története, ispolgári és mérete*, vol. I, Buda, 1808, vol. II, 1810. Vonkáz István: *A szatmármegyei német telepítés*, Pécs, 1931, Carl Müller, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte deutscher Siedlungen bei Sathmar in Rumänien*. Stuttgart, 1932, p. 6, 9, 19. Victor V. Dragoș, în *Cronica Sătmăreană*, 24 sept. 1972, *Cronica sătmăreană*, 27 sept. 1972, „Voievozate locale sătmărene“ de Victor V. Dragoș, în *Școala Sătmăreană*, noiembrie 1972, p. 16—24.

numărul voievozilor locali atestați în secolul al XVIII-lea în Oaş, Codru, apoi în jur de Satu Mare și Carei sporește la 12.

Instituția voievodatului local a continuat cu siguranță în tot veacul al XVIII-lea ba chiar și în al XIX-lea precum am văzut că a ființat în Buzești și în anul 1827.

Prezentul material constituie doar un pas înainte în strădania noastră de a mai descoperi nume noi de voievozi care să umple golul de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și să facă legătura cu secolul următor.